

Iwo Szlesiński

PRZEZWISKA ROZPOWSZECHNIONE
PRZEZ RADIO I TELEWIZJĘ

Chodzi tu o przezwiska, które nie pojawiłyby się w tej kategorii nazw własnych, gdyby nie było wśród ich twórców i użytkowników odbiorców audycji radia i telewizji. O przezwiskach tego typu można więc mówić dopiero w czasach upowszechnienia się tych środków przekazu, a więc w drugiej połowie XX w. Obecnie w środowisku wiejskim, gdzie powstaje większość przezwisk, co najmniej 80% dorosłych ogląda stale telewizję; nieco mniej (z wyjątkiem okresów, gdy zachodzą ważne przemiany polityczne) systematycznie słucha radia.

Ta kategoria przezwisk, a raczej droga ich rozpowszechnienia, nastęrcza czasem wątpliwości. Postacie historyczne, których nazwiska często stają się przezwiskami (*Bierut, Stalin, Hitler* itp.) mogły być znane przezwiskodawcom zarówno z radia czy telewizji, jak i prasy, portretów, znaczków pocztowych, opowiadań, a wyjątkowo nawet z bezpośrednich kontaktów. Podobnie nazwiska postaci literackich (*Boryna, Jurand*) mogły się upowszechnić w wyniku oglądania filmów i seriali telewizyjnych, ale i przez lekturę tekstów. W takich wypadkach o zaliczeniu przezwiska do kategorii „radiowo-telewizyjnych” decydowała jednoznaczna wskazówka informatora określająca drogę ich rozpowszechnienia.

W dotychczasowych opracowaniach przezwiska takie ukazują się zupełnie wyjątkowo, nie stanowią też żadnej wyodrębnionej kategorii. Nie cytuje ich M. Kamińska z obszaru łowickiego¹, natomiast kilka wymienia B. Staneczka-Tyralska w nowszej pracy o przezwiskach ludności Jeżowa² (*Cajmer, Hitlerek, Miczurin, Pilsudski* – bliżej nie określonej progenitury). Podobnie

¹ M. Kamińska, *Nazwiska i przezwiska ludności wieśniaczej w Łowickiem*, „Onomastica” 1958, 4, z. 1, s. 79–120.

² B. Staneczka-Tyralska, *Przezwiska ludności Jeżowa w powiecie brzezińskim*. „Rozprawy Komisji Językowej ŁTN” 1972, 18, s. 175–193.

masowe środki przekazu mogły pośredniczyć w jakimś stopniu w nadaniu piotrkowskim nauczycielom przezwisk *De Gaulle* czy *Fidel Castro*³. W zasadzie nie ma ich również w większych pracach poświęconych nazwiskom i przezwiskom, jak np. T. Gołębiowskiej, *Antroponimia Orawy*⁴ (jest tu niejasne genetycznie przezwisko *Gierek*), czy S. Gali, *Słownik nazwisk i przezwisk ludności Ziemi Piotrkowskiej*⁵ (tu występuje *Bielicka*).

Jak zwykle, przyczyną nadania przezwiska jest podobieństwo fizyczne lub psychiczne (czasem sytuacyjne) osoby nazywanej do przywoływanego wzorca. Podobieństwo to może polegać na nieporozumieniu, jak np. w przypadku nazwania osobnika o zniekształconej wardze *Senior Warga* od nazwiska *Vargas* – postaci z serialu „Zorro”.

Większość przezwisk nawiązuje do podobieństwa fizycznego: *Barbapapa* (podobieństwo do postaci z filmu kukielkowego dla dzieci) Brąsz., Zel.; *Balwinka* (telewizyjna gąska) Brzeź.; *Balzak* (podobieństwo do aktora odtworzonego postać Balzaka) Gąb.; *Cypis* (osoba małego wzrostu) Brąsz.; *Długi Bill* (wysoki) Mosz.; *De Gaulle* (wysoki, potężny) Zel.; *Gierek* (głównie ze względu na uczesanie) Grab., Mosz., Zel.; *Garsija* (je gruby jąg Garsija – postać z serialu „Zorro”) Kadz.; *Gmoch* (trener, wystająca dolna szczęka) Brąsz.; *Hoss* (postać z „Bonanzy”) Kon.; *Janosik* Grab.; *Jogi* (podobny do misia z filmów dla dzieci) Gąb.; *Kadar* Mosz.; *Kargul* (postać z filmu „Sami swoi”) Kadz.; *Kloss* Druźb.; *Kodżak* (całkiem łysy) Brzeź., Brzeźn., Kon., Zel.; *Komar* (znany przed laty sportowiec, miotacz) Brąsz.; *Miki* (*mo na broże takim serż jąg myśa*) Zel.; *Perepeczko* (aktor) Grab.; *Plastuś* Zel.; *Pimppek* (osoba niskiego wzrostu; radiowy Pimpuś Sadełko) Brzeź., Kon.; *Pinokio* Zel.; *Rumcajs* Ad., Grab., Kadz., Mosz., Zel. (niewątpliwie najczęściej używane przezwisko zaczerpnięte z filmu rysunkowego. Jako motywację, oprócz podobieństwa całej postaci, podaje się szczegóły: broda, oczy, kapelusz); *Szeryf* (motywacja pozytywna: człowiek energiczny, ubrany w elementy stroju wojskowego i negatywno-żartobliwa: człowiek zaniedbany, obdarty, wychudły); *Święty* (podobny do detektywa z serialu pod tym samym tytułem) Druźb., Zel.; *Trela* (były bokser wagi ciężkiej) Grab.; *Senior Warga* (od zniekształconej wargi) Druźb., Klesz.; nawiązanie do postaci z serialu „Zorro” *senor Vargas*; *Żwirek* (podobny do krasnala z rysunkowej bajki).

Niektóre motywacje obok podobieństwa fizycznego uwzględniają również cechy charakterologiczne wyrażające się w zachowaniu, upodobaniach itp.: *Aktorka* (z powodu niedbałego wyglądu i swobodnego zachowania) Brzeź.; *Balbinka* (niska, tęga kobieta rozumująca podobnie jak telewizyjna gąska

³ S. Gała, *Z zagadnień klasyfikacji nazw osobowych (na przykładzie przezwisk nauczycieli)*, „Rozprawy Komisji Językowej ŁTN” 1975, 21, s. 43–55.

⁴ T. Gołębiowska, *Antroponimia Orawy*, Kraków 1971.

⁵ S. Gała, *Słownik nazwisk i przezwisk ludności Ziemi Piotrkowskiej*, Piotrków Trybunalski–Łódź 1987.

Balbinka) Brąsz.; *Bielicka* (Mówi wiele i szybko) Grab., Mosz.; *Boryna* (podobny fizycznie i znajdujący się w podobnej sytuacji rodzinnej jak bohater serialu „Chłopi”) Gąb.; *Cajmer* (gra na kilku instrumentach) Brzeźn.; *Dźordż* (z powodu jaskrawego ubierania się w stylu grup rockowych) Pus.; *Fizia* (dziewczyna zachowująca się jak chłopak, analogia do telewizyjnej Fizi Pończoszanki) Kon.; *Jurand* (podobny z wyglądu i charakteru do bohatera „Krzyżaków”) Gąb.; *Kolombo* (lubi wszystko wiedzieć, pyta o szczegóły; sprytny; zachowuje się jak detektyw) Brzeźn., Drużb., Grab., Kadz.; *Lollobrygida* (osoba dumna, ekstrawagancka) Brąsz.; *Redaktor Broniarek* (nosi okulary, ma zawsze dużo do powiedzenia) Kon.; *Wałęsa* (nosi wąsy, dużo podróżuje) Ad.; Zestawienie *Wolna Europa* zawsze oznacza osobę rozpowszechniającą plotki; Ad., Brzez., Mosz., Kon.

Od przedmiotu zainteresowania nadano przezwisekta: *Fred* (lubił oglądać film „Między nami jaskiniowcami”) Brzez., Szczer.; *Malwina* (lubiła oglądać film „Niewolnica Isaura”) Brzez.; *Wilma* (motywacja jak Fred) Szczer.

Podobieństwo sytuacyjne było motywem przezwisekta: *Boryna* (bogaty gospodarz, ma dużo ziemi; duże gospodarstwo, młodsza żona; miał kiedyś kawiarnię o nazwie „Jagna”) Czarn., Grab., Kadz., Kon.; *Czapajewka* (od przezwisekta męża *Czapajew*) Ad.; *Filipinka* (jedna z czterech siostr ładnie śpiewających; nawiązanie do nazwy zespołu muzycznego) Ad.; *Pani na Mogadorze* (dyrektorka szkoły, osoba apodyktyczna, postępująca podobnie jak tytułowa bohaterka serialu) Gąb.; *Szeryf* (człowiek cieszący się uznaniem) Czarn.

Do cech psychicznych wzorców nawiązują przezwisekta: *Bierut* (osoba o skłonnościach przywódczych) Ad.; *Czapajew* (odważny) Ad.; *Stalin* (bardzo stanowczy, nigdy nie zmienia zdania) Mosz., Zel.

Z wyjątkiem *Czapajewki* wszystkie wymienione przezwisekta należą do kategorii prymarnych. Przegląd materiału wskazuje, że podstawowym źródłem nazw przeniesionych były filmy i widowiska telewizyjne. Jest to zrozumiałe; cechy postaci dostrzegane własnym okiem zawsze przeważają nad przekazywanymi za pomocą słów i kształtowanymi wtórnie na ich podstawie w wyobraźni. Wykorzystano nazwy postaci charakterystycznych, wyróżniających się cechami fizycznymi (*Garsija*, *Kodżak*), psychicznymi (*Bierut*, *Czapajew*), zachowaniem (*Bielicka*, *Fizia*), sytuacją życiową (*Boryna*, *Pani na Mogadorze*), lub kilkoma cechami łącznie. Są to pierwotne nazwy postaci literackich, bajkowych, znanych polityków, bohaterów popularnych seriali. Narzucające się podobieństwo tych postaci do osób z otoczenia było przyczyną wykorzystania ich nazwiska lub imienia jako przezwisekta. Czy jednak nie są to przezwisekta chwilowe, nadane na zasadzie krótkotrwałego skojarzenia, mające raczej charakter okazjonalnej przenośni, a nie utrwalonej nazwy własnej? Okoliczności wskazują, że zestawione nazwy mają charakterystyczną dla przezwisekta cechę trwałości. Większość wymienionych nazw została zapisana kilka, a nawet

kilkanaście lat po nadaniu programu czy cyklu przedstawiającego daną postać. W pamięci użytkowników zaciera się czasem źródło nazwy (*Pimpek, Malwina*), podczas gdy samo przezwisko nadal funkcjonuje i wyróżnia określoną osobę. Ciekawe, że mimo zmian politycznych i nowych poglądów na rolę w historii polityków i instytucji utrzymują się wciąż pierwotne motywacje nazw (*Stalin* – stanowczy, niezłomny, *Wolna Europa* plotkarka itp.). Niewątpliwie przy nadawaniu dziś takich przezwisk uwzględniono by współczesne ich znaczenia a raczej dzisiejszy stosunek do określanych przez nie pojęć.

Należy podkreślić, że określone źródła bardzo rzadko przyczyniają się do ustalenia przezwiska, co pozostaje w sprzeczności z rolą radia i telewizji w życiu współczesnego człowieka. W badanym materiale obejmującym przezwiska występujące w 16 gromadach województw: częstochowskiego, kaliskiego, ostrołęckiego, piotrkowskiego, płockiego, siedleckiego i skierniewickiego nazwy „radiowo-telewizyjne” stanowią tylko 2,2% ogółu przezwisk (79 na 3581 przykładów).

Materiały stanowiące podstawę tej pracy były zbierane w latach 1979–1989. Warto zauważyć, że wśród najwcześniej zebranych przezwisk (gm. Czarnocin) nazw „radiowo-telewizyjnych” nie ma wcale, a w późniejszych – ich ilość dochodzi do 5%.

Mechaniczne odniesienie przezwisk do związanych z nimi audycji wskazuje, że 48 nazw pochodzi z programów obcych nadawanych przez polską telewizję i radio, a 31 z rodzimych. Nie należy tego ściśle utożsamiać z pochodzeniem samych nazw, bo np. *Cajmer* czy *Kloss*, nazwiska obce pochodzą z polskich źródeł, a np. *Święty* występował w obcym serialu. Obcość czy rodzimość nazwy nie odgrywa tu istotnej roli w przeciwieństwie do atrakcyjności wzorcowej postaci, która ma znaczenie decydujące.

SKRÓTY

Ad.	gmina	Adamów, woj. siedleckie
Brąsz.	„	Brąszewice, woj. sieradzkie
Brzez.	„	Brzeziny, woj. kaliskie
Brzeźn.	„	Brzeźnica Nowa, woj. częstochowskie
Czarn.	„	Czarnocin, woj. piotrkowskie
Druzb.	„	Druźbice, woj. piotrkowskie
Gąb.	„	Gąbin, woj. płockie
Grab.	„	Grabica, woj. piotrkowskie
Kadz.	„	Kadzidło, woj. ostrołęckie
Klesz.	„	Kleszczów, woj. piotrkowskie
Kon.	„	Konopnica, woj. częstochowskie

Moszcz.	„	Moszczenica, woj. piotrkowskie
Pusz.	„	Puszcza Mariańska, woj. skierniewickie
Rad.	„	Radoszyce, woj. kieleckie
Szczer.	„	Szczerców, woj. piotrkowskie
Zel.	„	Zelów, woj. piotrkowskie

Iwo Szlesĩski

DIE DURCH FERNSEHEN
UND RUNDFUNK VERBREITETEN
SPITZNAMEN

Der Verfasser bespricht Spitznamen, die ursprũnglich Namen von Politikern, Literaturgestalten, Filmstars oder Helden aus Kindermãrchen waren. Es handelt sich hier um eine neue Kategorie von Spitznamen, die in der ersten Hãlfte des 20. Jhs. noch nicht prãsent waren. Im analysierten Belegmaterial machen sie 2,2% aller Spitznamen aus.